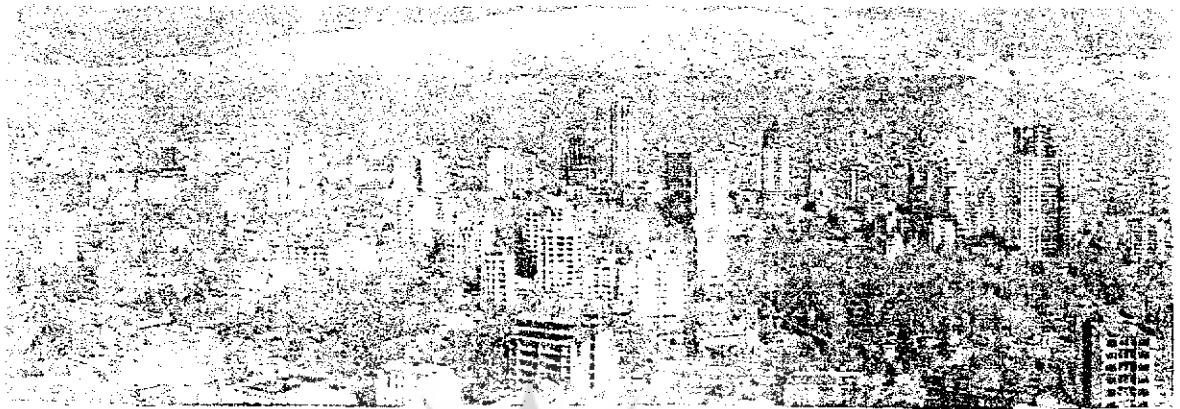

سیر تحولات تاریخی شهر تهران

پژوهش: علی قاسمی

قرن سوم هجری قمری - زمانی که جغرافیدانان و تاریخ نویسان بزرگ آن زمان به آن مبادرت ورزیدند - دانستند، از این زمان به بعد شهر تهران در دوره‌های مختلف تاریخی و حکومت حاکمان متعدد، گاهی با رشد و شکوفایی و گاهی مورد تهاجم و غارت روبه‌رو بوده است.

نتیجه دستاورد این تحولات رامی‌توان در آثار تاریخی بجا مانده، از دوره‌های مختلف و اشکال سکونتی امروزی و ... مشاهده نمود.

اگر چه سعی شده، در این نوشتار خلاصه سیر تاریخی شهر تهران در دوره‌های مختلف بیان گردد لیکن نوشتار اصلی و مدون شده پایان کار دربرگیرنده سیر کامل تمامی دوره‌های تمامی تاریخی - حتی اوضاع قبل از قرون سوم و دوره‌های قبل از اسلام - خواهد بود که به همراه نساویر و عکسهای مختلف از دوره‌های مشخص تاریخی تدوین می‌گردد.

موقعیت جغرافیایی شهر تهران

تهران از شمال به رشته کوه‌های البرز، از مشرق به شهرستانهای دماوند و گرمسار، و از جنوب به دریاچه نمک و شهرستانهای قم و شهر ری، و از مغرب به شهرستان کرج محدود است در ۵۱ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۳۵ درجه و ۴۱ دقیقه عرض جغرافیایی واقع شده است و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۹۱ متر است. شهر تهران در میان دو رودخانه کرج و

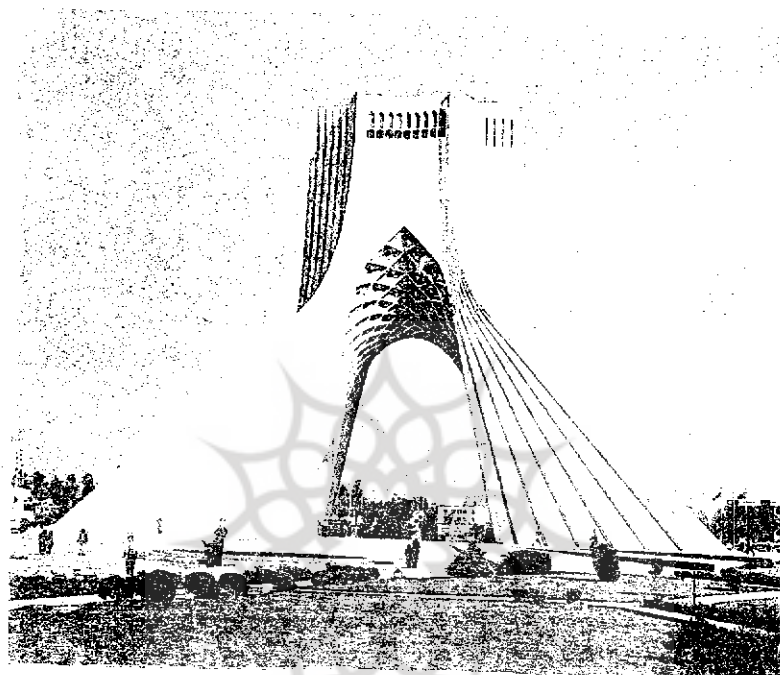
پیشگفتار: ضرورت شناخت تاریخی شهر

تهران

بدون تردید تهران نمی‌توان مهمترین شهر ایران دانست که در سیر تاریخی خود بطور عام و جغرافیایی تاریخی بطور خاص با تحولات هم‌زیستی روبه‌رو بوده است. این شهر که امروز از شهرهای بزرگ و البته قشیمی کشور به‌شمار می‌رود، امروزه به‌سوی یک متروپل شهری، مرکز ثقل سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، ارتباطی و خدماتی محسوب می‌شود. مطالعه و شناخت تحولات تاریخی چنین شهری با نگرش بررسی همه جانبه در جغرافیا و تاریخ و مهمتر از آن دو جغرافیای تاریخی از اقدامات و گامهای مهم و پر اهمیتی است که می‌بایست در زمانهای پیشتر از امروز صورت می‌گرفت، پر واضح است که مطالعات اساسی به صورت تحقیق علمی با گستردگی و عظمت، شهری مانند تهران کهن، کاری بس عظیم و حیاتی است که از طرف مرکز تهران‌شناسی آغاز شده است و این در جای خود، جای بس خوشحالی است.

چکیده:

این مقاله به عنوان مقدمه‌ای برای تحقیق جامع و کامل در جغرافیای تاریخی شهر تهران به شمار رفته و در آن سعی شده است که سیر تاریخی تهران از زمان پیدایش تا آخرین تحولات - حتی پس از انقلاب اسلامی که تهران با شرایط ویژه روبرو ساخت بررسی شده و تاریخ مکتوب در مورد تاریخ شهر تهران بیان گردد. تاریخ مکتوب شهر تهران را بطور مشخص می‌توان از

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تأسیسات جامع علوم انسانی

تهران در حاشیه نسبتاً هموار فلات مرکزی ایران و قسمتهای شمالی آن بر تپه‌های ملایم و دامنه‌های البرز قرار دارد شعبات البرز به شکل نیم دایره تهران را از شمال و شمال شرقی دربر گرفته‌اند قلّه برف پوشیده دماوند در شمال شرقی شهر تهران قرار دارد. (۱)

وجه تسمیه نام شهر تهران:

در مورد وجه تسمیه شهر تهران جمعی معتقدند که کلمه تهران به معنی جای گرم است زیرا از دو جزء «ته» و «ران» ترکیب شده است که «ته» «تاو» و «تاب» همه به معنی گرم است و «ران» و «ران» و «لان» و «کان» معنی جا و مکان را می‌دهد و از ترکیب «ته»

جا جروود که از دامنه‌های جنوبی البرز سرچشمه می‌گیرند قرار گرفته و هوای آن در تابستان گرم و در زمستان نسبتاً متعادل است میانگین درجه حرارت زمستان ۴/۳ درجه سانتیگراد و میانگین درجه حرارت تابستان ۲۷/۹ درجه سانتیگراد است. (۱)

این شهر همچنان که در فوق ذکر شد در دامنه‌های جنوبی رشته کوه‌های مرکزی البرز واقع شده است که بر طبق قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ هجری شمسی در جزء استان دوم تأسیس شد این شهر واقع بر حاشیه شمالی فلات مرکزی ایران به فاصله ۱۶ کیلومتری سلسله جبال البرز و ۱۱۲ کیلومتری خط مستقیم دریای خزر مرکز سیاسی، اقتصادی فرهنگی و اداری و مرکز خطوط آهن و راه‌های هوایی و شاهراه‌های عمده کشوری می‌باشد هوای آن در تابستان گرم و در زمستان نسبتاً معتدل می‌باشد دمای متوسط سالیانه آن ۱۶/۴ درجه سانتیگراد است قسمت اعظم شهر

۱ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات.

تهران از قرن نهم تا دوره صفویه:

از قرن نهم هجری روز به روز تهران آبادتر شد و توجه به حراست و حفظ بقعه سید اسماعیل و امامزاده زید و امامزاده یحیی بهترین دلیل بر این است قبل از تاسیس سلسله صفویه تهران یکی از مراکز مهم پیروان مذهب تشیع بوده است و از قراین برمی آید که در این دوران قدیمی ترین محلات شهر نواحی مجاور بقعه سید اسماعیل تا حوالی بازار آهنگران در قسمت جنوبی شهر قدیم در محله چال میدان از یکطرف و بین بقعه سید اسماعیل و امامزاده یحیی در قسمت شرقی شهر قدیم در محله عولاجان از طرف دیگر بوده است نام زیارتگاه چهل تن و کوچه آن در بازار بین سید اسماعیل و سه راه آهنگران، قدیمیتر از عهد صفوی می باشد.^(۷)

تهران در دوره صفویه:

در دوره صفویه پایتخت از اردبیل به تبریز و سپس به قزوین و بعد به اصفهان انتقال یافت ناحیه ری در این دوره اهمیت چندانی نداشت و فقط دو آبادی ورامین و تهران از این ناحیه اهمیت داشت. ظاهراً آبادی و رونق تهران در دوره سلطنت (۹۳۰-۸۴ ه.ق) شاه طهماسب آغاز گردید که توجه مخصوصی به تهران داشت و یک سلسله از حوادث دوران این پادشاه از جمله جنگهای وی با عبیدالله خان ازبک در خراسان و هرات و نیروهای زیادی که برای او در قزوین پایتخت صفویه جمع می شد گواه بر این است که شهر تهران یک راست محل رفت و آمد سپاهیان شاه طهماسب بوده است و از نظر نیروی انسانی و اقتصادی به او کمک می کرده، که در

به اضافه «ران» کلمه تهران بوجود آمده که مخالف کلمه شمیران است زیرا «شم» و «سم» به معنای سرماست به همین علت کلمه شمیران و سمیرم هم به معنی سرد است عده ای دیگر معتقدند که چون اهالی تهران هنگام که از طرف دشمنان خود در معرض خطر قرار می گرفتند در زیر زمینها پنهان می شدند به همین مناسبت به این اسم معروف شدند که «ته ران» یعنی زیرزمین می رفتند.^(۱)

تهران از قرن سوم هجری قمری تا قرن نهم:

در قرن سوم هجری دو قریه وجود داشت بنام تهران، یکی تهران اصفهان و دیگری تهران ری، و به استناد گفته های نویسندگان چون یاقوت حموی و حمدالله مستوفی و ابوزید احمدبن سهل بلخی و ابوبکر محمدبن علی بن سلیمان راوندی تهران ری از تهران اصفهان مشهورتر بود نام قریه تهران ری تا قبل از سال ۲۶۱ ه.ق که تاریخ در گذشت ابوعبدالله محمدبن حماد تهرانی رازی محدث می باشد در کتب مورخین معروف نبوده است از سال ۲۶۱ ه.ق به بعد تا آغاز حمله مغول (۶۱۷ ه.ق) افرادی چون یاقوت حموی و ابوزید احمدبن سهل بلخی نام تهران در نوشته های خود آوردند در هر صورت این شهر از آبادانی ری در قرون اولیه اسلامی تا حمله مغول شهرتی نداشته است و بر آمدن آن نتیجه از بین رفتن مراکز بزرگ مجاور بوده است.^(۲) در سال (۶۱۷ ه.ق) که شهر ری توسط مغولها ویران گردید در این زمان در مأخذ دوره مغول گاهی نام تهران بعنوان (طهران ری) به میان می آید پس از خرابی ری در قرن هفتم هجری توسط مغولها بخشی از قراء و قصبیات آن استعداد بیشتری از لحاظ طبیعی و اقتصادی برای شهرت نسبت به آبادیهای مجاور هم عصر خود داشتند که نمونه آن تهران بود و از آن زمان به بعد تهران رو به شهرت نهاد^(۳) بعنوان نمونه در سال (۹۶۴ ه.ق) غازان خان در مراجعت از فیروز کوه مدنی در تهران توقف کرد.^(۴) و یا در سال (۸۰۶ ه.ق) کلاویخود در دوره تیموریان از تهران دیدار کرد در این زمان شهر ری خالی از سکنه بود و تهران مقر نماینده ای از جانب حاکم ایالت و دارایی اقامه نگاه سلطنتی بود و برج و بارو نداشت در این زمان این اولین دیدار یک سیاح اروپایی از تهران بود و تهران در این زمان فاقد برج و بارو بود.^(۵)

از قرن نهم هجری آثار تاریخی چندی در تهران باقی است از جمله: درب قدیمی بقعه سید اسماعیل فرزند امامزاده ذکریا از اولاد امام موسی کاظم علیه السلام است. در متن درب: اتمام بقعه را سال (۸۸۶ ه.ق) است.^(۶)

- ۱ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات، انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۷۳ - ص ۱۲۲
- ۲ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات، انتشارات امیرکبیر، صص ۱۳۳ و ۱۱۱
- ۳ - هفت اقلیم، امین احمد رازی، یا تصحیح جواد فاضل، جلد سوم، ص ۷۱
- ۴ - جامع التواریخ، تألیف خواجه رشیدالدین فضل الله - به کوشش دکتر بهمن کریمی، جلد دوم، ص ۷۹۳
- ۵ - سفرنامه کلاویخو، ترجمه مسعود رجب نیا، ص ۱۷۶
- ۶ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات، انتشارات امیرکبیر، ص ۱۱۳
- ۷ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۳، ص ۱۱۳

است.^(۴)

در سال ۱۶۲۷ سر تاسیس هربرت عدّه خانه‌های تهران را ۳۰۰۰ برآورد کرده است شاه سلطان حسین در سال ۱۱۳۴ یا ۱۱۳۵ به تهران آمد و در این مدت محمود افغان کرمان را محاصره کرد در تهران درس افندی امیرکبیر سلطان احمد سوم پادشاه عثمانی را به حضور پذیرفت در سال (۱۱۳۷ ه. ق.) شاه طهماسب دوم بعد از آنکه در قزوین از کشته شدن پدرش مطلع گردید از راه طارم به تهران آمد و بعد به لاریجان و مازندران رفت بلافاصله اشرف افغان از راه قم به تهران آمد و آنجا را محاصره کرد و علی‌رغم کوششهای فتحعلی‌خان به اردوی شاه طهماسب در قریه ابراهیم آباد عاقبت تهران به تصرف اشرف افغان درآمد ار آثار افاغنه در تهران به قول صنّیع‌الدوله دروازه ارگ «دروازه دولت فعلی» بوده است.^(۵)

تهران در دوره افشاریه و زندیه:

نادرشاه افشار در سال (۱۱۵۴ ه. ق.) حکومت تهران را به فرزند ارشد خود رضاقلی میرزا داد بعد از انقراض سلسله افشاریه تهران جزو منطقه نفوذ قاجار گشت در جنگهای جانسپینان نادر، عادلشاه افشار به تهران پناهیید و لی طرفداران ابراهیم شاه او را دستگیر و کور کردند کریم‌خان زند بعد از غلبه بر محمدحسن خان قاجار در سال (۱۱۷۲ ه. ق.) به علت بدی آب و هوای تهران کریم خان عازم شمیران شد و فرمان داد در غیاب او بنای عمارت سلطنتی و باغ جنب و دیوانه‌خانه و حرمسرا بسازند ولی در اوایل زمستان که ساختمانهای نامبرده به اتمام رسید به تهران برگشت وی نسبت به آبادانی تهران جدیت داشت و قصدش این بود که تهران را پایتخت خود قرار دهد ولی در سال (۱۱۷۶ ه. ق.) دستگاه حکومت را به شیراز منتقل نمود در زمان وی ناحیه ارگ که در عهد صفویه باغ بزرگ سلطنتی بود با احداث یا تجدید برج و بارو و بیش از سابق وضعی مستقل پیدا کرد و بنای کوچکی جهت اقامت کریم‌خان در زاویه

قرن ۸ هجری که تهران هنگامی که قصبه بوده جمعیت زیادی داشته است بدیهی است که در قرن ۱۰ هجری این جمعیت به مراتب زیادتر شده است و شاه طهماسب در سفرهای خود در تهران اقامت می‌کرد تا اینکه در سال (۹۶۱ ه. ق.) بازاری در تهران و بارویی به دور شهر بنا نهاد.^(۱) و این بارو یک فرسخ بوده و مطابق تعداد سوره‌های قرآن مجید دارای ۱۱۴ برج و چهار دروازه بناهای دروازه حضرت عبدالعظیم، دروازه شمیرانات، دروازه قزوین و دروازه دولاب بود و برای ساختن بارو خاک خندق کفایت نمی‌کرد و از ۵ محل گود دروازه محمدیه، گود زنبورک خانه، چال حصار، چال میدان و گود فیل خانه این خاک تهیه می‌کردند و حدود تقریبی حصار که بفرمان شاه طهماسب در اطراف تهران قدیم ساخته شده است از این قرار بود در سمت جنوب نزدیک خیابان مولوی (اسماعیل بزاز سابق) و خیابان حاج ابوالفتح در طرف مشرق نزدیک خیابان ری، در طرف مغرب نزدیک خیابان شاهپور و در سمت شمال نزدیک خیابانهای امیرکبیر (چراغ برقی سابق).

محوه ارگ، در وسط قسمت شمال تهران قدیم قرار داشت و از طرف شمال به میدان سپه کنونی و ابتدای خیابان سپه فعلی محدود می‌شد.

اولین بناهای معروفی که پس از تکمیل باروها ایجاد شد حمام خانم و تکیه و مدرسه خانم است که بدستور خواهر شاه طهماسب بنا شدند و مدرسه خانم توسط افاغنه ویران شد از چگونگی محلات و موقعیت آنها چنین استنباط می‌شود که قسمت شمالی و غربی شهر داخل در، بارو و غالباً باغ بوده‌اند و اهالی بیشتر در عودلاجان و چال میدان سکونت داشته‌اند و قسمت بازار در مشرق چهار سوق بزرگ محل دادوستد آن زمان بوده است.^(۲)

در سال ۹۹۸ هجری قمری شاه عباس صفوی که عازم جنگ عبدالؤمن خان ازبک بود در تهران سخت بیمار شد و در نتیجه ازبکها مشهد را گرفتند گویند این حادثه موجب بیزاری شدید شاه عباس از تهران گردید.^(۳) مع‌هذا کاخ چهار باغ که بعداً ارگ بجای آن ساخته شد در زمان همین پادشاه صورت گرفت و پس از آنکه پایتخت صفویان از قزوین به اصفهان به فرمان شاه عباس انتقال یافت تهران کمتر از سابق گذرگاه اصلی شاه و همراهانش بود از مسافرین اروپایی که در این دوره از تهران دیدار کرد یکی پیتر دلاواله است که در سال ۱۶۱۸ میلادی از این شهر دیدار کرد و آن را شهر درختهای چنار خواند و گفت $\frac{1}{3}$ زمین داخل حصار بیوتات و $\frac{2}{3}$ دیگر باغهاست و از نظر او جمعیت شهر از شهر کاشان کمتر

۱ - نزهت‌القلوب - حمدالله مستوفی - به کوشش محمد دبیر سیاقی؛ ص ۵۹

۲ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات، انتشارات امیرکبیر، ص ۱۱۶

۳ - مرآت‌البلدان، ص ۵۱۱

۴ - سفرنامه پیتر دلاواله، ترجمه شماع‌الدین شفاء، ص ۲۸۸

۵ - مرآت‌البلدان، جلد چهارم، ص ۵۱۱

شد. دیگر از آثار او سرای اتابکیه است که به سرای امیر مشهور شد و به اهتمام آقای مهدی ملک تجار در سال (۱۲۶۷ ه. ق.) پایان یافت یکی دیگر از آثار امیرکبیر مسجد شیخ عبدالحسین یا مسجد ترکها واقع در بازار است در ۲۰ سال اول سلطنت ناصرالدین شاه قاجار فعالیت‌های ساختمانی چندی در تهران صورت گرفت مانند تجدید و تعمیر و مرمت باروی ارگ تهران، احداث بازار امیرکبیر (که بازار بزازان هم خوانده می‌شود)، بازار کتاشان توسعه باغ گلستان، احداث سبزمیدان و بنای پاسمیون در خارج باروی شهر طرح باغ گلشن در محلی که امروز میدان ارگ است که بنا گردیدند.

در سال (۱۲۸۴ ه. ق.) شهر تهران از اطراف توسعه یافت در شمال شهر خندق‌هایی به فاصله ۱/۰۴ متر دورتر از باروی قدیم احداث گردید در هر طرف شهر سه دروازه که با کاشیهای زیبا مزین شده بود بنا گردید و چهار گوشه شهر هم بطور مورب طرح‌ریزی شد و بدین قرار خندق اطراف شهر به شکل هشت ضلعی غیر منظمی احداث گردید که محیط آن در حدود ۱۹/۵۹۰ متر بود (خیابان کنونی انقلاب در شمال، شهپاز در مشرق، و سی متری نظامی در مغرب و شوش در جنوب هر یک به فاصله کمی از خندق و دروازه‌های مذکور احداث شده است شهر جدید دارالخلافه ناصری نامیده شد و لیکن بتدریج این نام منسوخ شد و همان نام تهران باقی ماند در نتیجه توسعه شهر باغهای سلطنتی نگارستان و لاله‌زار در داخل شهر قرار گرفتند مضافاً به اینکه توسط شخصیت‌های چند، باغها و ابنیه زیادی در اراضی بین باروی قدیم و خندقهای جدید احداث شد.

آثار تاریخی شهر تهران در این دوره عبارتند از: امامزاده صالح، امامزاده سید اسماعیل، امامزاده محمد، امامزاده زید، امامزاده یحیی، امامزاده قاسم، تخت مرمر، تخت رستم، مجلس شورای ملی، کاخ گلستان، شمس‌العماره، کاخ فرح‌آباد، مسجد شاه، مدرسه و مسجد سپهسالار، مدرسه خانه، عمارت نگارستان.

پس از دوران ناصرالدین شاه تا عهد پهلوی آبادانی تهران بتدریج افزایش یافت و تبدیل باغها و اراضی وسیع داخل شهر به خانه‌ها متدرجاً صورت می‌گرفت.

تهران در دوره پهلوی:

در دوره پهلوی سیمای شهر تهران به کلی دگرگون شد و

تعمیرات غریب باغ گلستان مجاور خلوت کریم‌خانی در آن احداث گردید.^(۱)

تهران در دوره قاجار:

آقامحمدخان قاجار پس از برانداختن مخالفان خود در نوروز سال ۱۲۰۰ هجری در تهران پادشاهی خود را اعلام کرد و در سال (۱۲۱۰ ه. ق.) در قصری که در تهران در کاخ گلستان ساخته بود رسماً تاجگذاری کرد بنای عمارت تخت مرمر و احداث معبر و پلی به نام دروازه دولت در ارگ در محل فعلی ابتدای شمالی خیابان باب همایون که راه ورود به داخل ارگ از آنجانب گردید به فرمان آقامحمدخان قاجار صورت گرفت.

در دوره سلطنت فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۶۵ ه. ق.) محلات جدید و ابنیه‌ای تازه و متعدد در تهران ایجاد گشت توسعه و تزیین عمارت تخت مرمر و احداث تخت مرمری در وسط ایوان عمارت مذکور در (۱۲۲۱ ه. ق.) بنای مسجد شاه و مسجد سید عزیزالله و مدرسه مروری تجدید بقاع امامزاده زید و چهل تن (در دو جانب محله بازار) و بقعه پیرعطا (در محله کلیمیان عودلاجان) و کاروانسرای بین چار سوق کوچک تا سید اسماعیل و گذر یا نوروزعلی (در محله جال میدان) و بازارچه و تکیه منوچهر خان در قسمت غربی بازار و کوچه باغ ایلچی (در محله عباس آباد جنوب محله بازار) که بنام صاحب منصبان دوران فتحعلیشاه است ضمناً ابنیه و باغهای قصر قاجار و نگارستان و لاله‌زار آثار دوران سلطنت فتحعلیشاه در خارج تهران قدیم است.

در دوران سلطنت محمدشاه قاجار (۱۲۵۰-۱۲۶۴) توسعه و رونق تهران ادامه داشت و حاج میرزا آقاسی صدراعظم آن دوره خلاقه زیادی درباره عمران و آبادی تهران از خود نشان می‌داد محله عباس آباد منوسب به نام او در جنوب بازار دروازه نو و بازارچه آن و محله محمدیه که میدان انعام در آن واقع شده است در آن زمان بنا گردید سیستان ضلع جنوبی مسجد جمعه تهران هم در زمان محمدشاه بنا شد و بازار بین این مسجد و مسجدشاه را بین الحرمین نامیدند باغ عباس آباد در شمال و خارج شهر قدیم تهران هم مربوط به آن زمان بود هنگامی که امیرکبیر به مقام صدراعظمی ناصرالدین شاه رسید برای اصلاح کشور دست به یک سلسله اقدامات مفید زد از جمله برای زیبایی شهر تهران و رفاه حال اهالی آن و ترقی دادن پایتخت شروع به اقداماتی کرد در سال (۱۲۶۶ ه. ق.) اولین سنگ بنای دارالفنون در زمین واقع در شمال شرقی ارگ سلطنتی نهاده

۱ - کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تألیف دکتر عزیزالله بیات،

و رو به رشد و توسعه نموده. البته به سبک اسلامی و شرقی؛ ولی هنوز هم ما سبک و روال ساخت و ساز را در این شهر تهران داریم مثل آپارتمان سازی، در هر صورت تهران در این دوره دستخوش تحول و تغییراتی در بافت شهری و آثار تاریخی می‌باشد که نمادهای تاریخی، معماری و ساختمانهای زیاد در توسعه این شهر برگ تاثیر بسزایی داشته است در این دوره شهر تهران بعنوان متروپول اصلی شهرهای ایران و مرکز ثقل جمعیتی، تاریخی، فرهنگی و سیاسی می‌باشد.

ذکر نام بناهای تاریخی و نمادهای معماری این شهر در این دوره بسیار زیاد می‌باشد که از جمله آنها می‌توان به عناوین زیر اشاره نمود. مرقد مطهر امام خمینی (ره)، ساختمان اجلاس سران کشورهای اسلامی، ساخت ساختمان جدید مجلس شورای اسلامی در بهارستان، و برجهای ساختمان بلند مثل برج سفید، برج میلاد که این بجر میلاد که در دست احداث می‌باشد در پایان کار با ارتفاع ۴۳۵ متر می‌تواند بعنوان نماد معماری و توسعه شهری، شهر تهران و حتی شهرهای ایران باشد.

میدان امام خمینی، میدان بهارستان، میدان توپخانه، میدان آزادی، چهارباغ، بلوار کشاورز و کمربند سبز دور شهر تهران که مانع توسعه افقی شهر تهران شده است از این جمله‌اند.

بناهای متعدد بسیاری در این دوره (جمهوری اسلامی ایران) در شهر تهران وجود دارد که بیان ذکر نام آنها در این مقال نیست که در تکمیل این طرح «سیر تحولات تاریخی شهر تهران» بطور مفصل و کامل و مشخص بیان می‌گردد.

پایان

فهرست منابع:

- ۱- کلیات جغرافیای تاریخی و طبیعی ایران - تألیف دکتر عزیزالله بیات - انتشارات امیرکبیر - تهران سال ۱۳۷۳.
- ۲- هفت اقلیم - امین احمد رازی - با تصحیح جواد فاضل - جلد سوم.
- ۳- جامع‌التواریخ - تألیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله - به کوشش دکتر بهمن کریمی - جلد دوم.
- ۴- سفرنامه کلایخو - ترجمه مسعود رجب نیا.
- ۵- نزهت‌القلوب - حمدالله مستوفی - به کوشش محمد دبیر سیاقی.
- ۶- مرآت‌البلدان - محمدحسن خان اعتمادالسلطنه.
- ۷- مجله رشد جغرافیا - انتشارات دانشگاه تهران - شماره ۳۱ - مقاله موقعیت جغرافیایی شهر تهران - نویسنده دکتر فرج‌الله محمودی.

این شهر متدرجاً به شهری بزرگ و مدرن تبدیل گردید و در دوره سلطنت رضاشاه، نهضت ساختمانی و نیازمندیهای جدید باعث توسعه بیشتر شهر تهران و تبدیل اراضی کنار شهر به ساختمانها و محلات و خیابانها و کوچه‌های تازه شد و خندقهایی داراخلافه‌ی دوره ناصری و دروازه‌های آن از میان رفت و شهر از اطراف گسترش یافت به همراه تحولی که در شئون فرهنگی و هنری و اداری و اقتصادی روی داد بناهای متعددی بر پا شد البته با این تفاصیل نباید غافل شویم که در این دوره کشور ایران وابستگی زیادی به کشورهای غربی پیدا کرد که خود به خود روی فرهنگ و اقتصاد و همچنین تحول کشور و شهر تهران تاثیر گذاشت که ما را از فرهنگ خودی و اصیل ایرانی بودن دور نگاه داشت که ساخت و ساز بناها و آثاری به سبک غربی نمونه‌ای از این وابستگی می‌باشد پس از شهریور ۱۳۲۰ در عهد سلطنت محمدرضا شاه پهلوی توسعه تهران و احداث ساختمانهای دولتی و شخصی روزافزون شد تا آنجا که آبادیها و نواحی شهر تبدیل به کویهای جدید شهر گردید بطوریکه در حال حاضر از آبادیهای شمیران در دامنه‌های جنوبی البرز تا اراضی خارج حد جنوبی شهر ری (حضرت عبدالعظیم) و از کویهای جدید الاحداث تهران پارس و تهران نو و نارمک تا مسافت قریب ۱۰ کیلومتری مشرق محل خندق سابق دارالخلافه و همچنین اراضی طرشت و مهرآباد و آبادیهای مجاور امامزده حسن در جنوب غربی تهران و چند کیلومتری جنوب ایستگاه راه آهن قسمتهای مختلف تهران را تشکیل می‌دهد و از مقایسه نقشه‌های شهر تهران در دوره ناصری با حدود کنونی شهر در دوره پهلوی می‌توان به افزایش وسعت شهر پی برد.

ذکر نام بناها و تأسیسات جدید که در عصر پهلوی در تهران برپا شد از جمله می‌توان به این موارد ذکر کرد، کاخ مرمر (کاخ سلطنتی)، ایستگاه راه آهن، بانک ملی ایران، ساختمان وزارت خانه‌ها و ادارات دولتی، باشگاه افسران فرودگاه مهرآباد، کاخ مجلس سنا، عمارت شرکت ملی نفت، دانشگاه تهران کتابخانه ملی، موزه ایران باستان، بانک کشاورزی و بانک کار را می‌توان بیان کرد.

تهران در دوره جمهوری اسلامی ایران:

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ بر رژیم پهلوی که اکثر شهرهای ایران به خصوص تهران بعنوان پایتخت، از لحاظ فرهنگی و ساخت بناهای تاریخی به سبک غربی وابستگی عجیبی پیدا کرده بود در دوره انقلاب اسلامی از آن حالت بیرون آمده